

temu bi človek sedel in bral. Toda kazalec se pomika čudovito naglo. Umijem si roke in grem.

Univerza. Veličastno poslopje ogromnih dimenzij. Takoj v prvem vestibulu te pošteno raztrese množica pisanih letakov: strelski tečaji, jahalni tečaj, letalski tečaj; rektor razlaga, dekani objavljajo ... Mladi ljudje vstopajo in izstopajo. Nekam zvedavo prestopiva prag notranjega poslopja in — končno z nekim brucovskim nemirom. Vse mogoče jezike čuješ. Iz vse Evrope so privreli mladi ljudje v München na počitniške kurze. Vrata z napisom »Informationsdienst« se neprestano odpirajo in zapirajo. Informacije daje gruča mladih ljudi v rjavih SA uniformah. Tolsti napisi vabijo, kričeče barve kličejo. Nehote se ustaviš in pogledaš. Razne tabele ti grafično razložijo razna vprašanja: lobanje vseh ras, velikost in teža možganov, padanje rojstev ... Ljudje se gnetejo in majejo z glavami. Knjigarna Lachner prodaja šolske knjige ... Vse je razdeljeno na stroke. Prevladuje »Rassenkunde« in »Judenfrage«. Ogromna izbira. Prosim: »50 Jahre antisemitische Bewegung«. »Deutschlands führende Männer und das Judentum«, »Weltvernichtung durch Bibelforscher und Juden«, »Erotik und Rasse«, »Jesus der Arier. Ein Heldenleben«, »Judas Schuldbuch«, »Unmoral im Talmud« ... i. t. d. »Rassenkunde« postaja nemška narodna veda. Dijaki prihajajo, ogledujejo, kupujejo ... Vse se jim zdi tako resno, razumljivo. Mrzlo gledajo nanje bronaste sohe velikih mož, nemških znanstvenikov. Človek pogreša tistega veselega študentovskega tipa s poklapanimi krajci, ki je stoletja oživiljal München, Leipzig, Jenó ... Kljub vrvenju se mi zdi univerza nekam mrtva. Vsiljuje se mi misel: Kdo tukaj misli še s svojo glavo? Iščem, tipam po obrazih, pa ga ni. Saj so resnične besede, ki jih je včeraj spregovorila gospa B.: »Da, da, včasih se je govorilo o nemškem geniju, a danes piše svet o nemškem blaznežu ...«

J. M.

Z LETOŠNJEGA PARIŠKEGA KONGRESA

1935 je bil v Parizu izbran Madrid za mesto »drugega mednarodnega kongresa pisateljev za obrambo kulture«. Istega leta so PENovci še sredi Barcelone v miru diskutirali o vprašanju slovstvene svobode, človekove svobode.

1937 so pisatelji držali besedo, dano v Parizu leto dni pred pričetkom vojne v Španiji, pod svarilnim napisom nacističnega gesla vodje Streicherja: »Če slišim besedo 'kultura', sežem po revolverju.« Oblastnikom nakljub in vojni nakljub so šli od množic in časa izbrani zastopniki narodov iz osem in dvajsetih držav Evrope, Amerike, nekateri iz Afrike, Azije v Valencijo, v Barcelono in v oblegani Madrid.

Predsedstvo kongresa: Francozi R. Rolland, A. Malraux, J. Benda, J. R. Bloch, Aragon; Nemci Thomas Mann, Heinrich Mann, L. Feuchtwanger; Američan E. Hemingway; Angleži Bernard Shaw, R. Lehmann, W. Forster; Rusa A. Tolstoj, Šolohov; Španca A. Machado, J. Bergamin; Danec Andersen Nexø; iz Švedske Selma Lagerlöf; Italijan G. Ferrero.

17. julija, na dan prve obletnice vojne v Španiji, so sprejeli na svojem zaključnem zboru v Parizu resolucijo, v kateri:

proglašajo za glavnega sovražnika kulture fašizem,

izjavljajo, da se bodo borili proti fašizmu z vsemi sredstvi, ki so v njihovi moči,

zatrjujejo, da ni možna nikaka nevtralnost v vojni, ki jo fašizem vodi proti kulturi, demokraciji, miru in proti sreči in blagostanju človeštva sploh,

se obvezujejo, da bodo branili republikansko španijo povsod, kjer je ogrožena

in izrekajo svoje neomajno prepričanje v zmago španskega naroda.

Vedel sem, da bodo množici, ki je 17. julija prenapolnila pariško gledališče na Porte-Saint-Martin, govorili pisatelji, ki se bore za razumevanje med ljudmi, za znosnejše, lepše življenje med njimi. Z zaupanjem sem prišel, da jih slišim.

Spomnili so me pomena in vrednosti svoje žive povezanosti z množico, iz katere so izšli, razumel sem, da jih je prevzela usoda napadene španije, čutil sem, kako se nas stvar vseh skupaj tiče! Govorili so o nacionalni stvarnosti ljudi v delu, mož in žen, ki se ljubijo in ki hočejo v krčeviti obrambi pred tako zvanimi nacionalizmi pripraviti srečnejšo, mirno bodočnost svoji deci. Zbrali so se, pisatelji, pod sliko mladega človeka, Federica García Lorce, andaluzijskega pesnika in glasbenika, ki je med političnimi borbami stal ob strani, svoboden, igral Calderona in Lope de Vega s svojo akademsko gledališko skupino po vaseh in bil ustreljen v svojem rodnem mestu Granadi. V teh dnevih so dojemali — pisatelji — življenje na svojevrsten način. Za madridskimi okopi, sredi žitnih polj la Manche, v vinogradih Kastilije in še tu med nami, v Parizu, kjer se ni nihče zatekel v podzemno železnico v strahu, da bi ga ne ubila avijonska bomba. Obramba nacije in kulture se je krvavo povezala. Ludwig Renn, André Malraux in drugi so zamenjali pero s puško. Madžarski pesnik Lukas je padel kot general pred Madridom. Ramonu Senderu so ubili ženo in otroke. Obdržal je pero, prepričan, da bo storil z njim več kot s puško. Bergaminove besede: »Vsa španska literatura je pisana s krvjo, s krvjo španskega naroda« so zadobile za vse nje težak, usoden pomen. Opredelili so se. Vsi, ki so nam ta večer govorili, so se opredelili za isto stran. Vendar je bilo med njimi na isti strani, med nami vsemi na isti strani toliko bistvene razlike, da sem se moral opredeliti za in proti med njimi samimi. Za Bendo, za neznano Nemko, Arabca, in proti Paulu Vaillant Conturrieru, proti Višnjevskemu.

Osiveli, simpatični, v kolikor beseda ni paradoks: tipični intelektualci Benda je bil kratek:

Pred desetimi leti je v knjigi »La trahison des clercs« obračunal z vodilnimi intelektualci (»clercs«), ki so se, kot Barres in d'Annunzio, vdinjali vladajočim in postali politiki — politiki v nizkem in neintelektualnem pomenu te besede. Ker je šel sedaj v Madrid, očitajo njemu samemu politiko — politiko v nizkem in neintelektualnem pomenu besede — kakor so mu jo očitali še vsakokrat, kadar je v konfliktih prevzel odgovornost za svoj za in proti.

Ti ljudje zamenjujejo egoistično politikantstvo in obrambo moralnih vrednot, obrambo človekovih pravic. Nočejo razumeti, da vsebujejo ljudske pravice pravico naroda do svobodnega življenja, pravico odpora proti hlapčevski uklenitvi v nove fevdalne vezi. Ob dvoumnosti teh tako zvanih nevtralcov dvomi on, Benda, v njihovo dobro vero. Ko se danes pridružuje španski republikanski vladi, hoče slediti tistim intelektualcem, ki so do naših dni branili svojo voljo do pravice in se borbi za pravico niso umaknili, kakor se ji ni umaknil Zola s svojim »J'accuse«.

V odgovor tistim, ki mu očitajo, da podpira — rad ali nerad — komunistično stranko s tem, da govori na zborih, kjer govorijo komunisti, podpisuje manifeste, ki so jih podpisali komunisti, piše v časopise, v katere pišejo komunisti: »Prvič in predvsem: odgovoren sem za svoja dejanja in za svoje pisanje — in ne za to, kako ga je mogoče izkoriščati, pa naj bo to z desne

ali z leve. V kolikor je res, da podpiram komunistično stranko, nisem za to odgovoren jaz. Odgovorno je tisto meščanstvo, ki se naziva demokratično in ki že petdeset let izdaja vrednote, o katerih trdi, da jih vzdržuje — kar sili ljudi, ki jim je resnično kaj do teh vrednot, k zvezi s tistimi naprednimi strankami, ki jih v resnici edine branijo.«

Komunistični poslanec, žurnalista Paul Vaillant Conturier je nastopil dolgo-vezno, z udarnim patosom, z igrano ginjenostjo. On, Paul Vaillant Conturier, je dajal vsebino svojim besedam: »Mi proglašamo osebnost! To sem trdil v svojem referatu o obrambi duha, ki sem ga predložil centralnemu komiteju svoje stranke, ki ga je soglasno odobril 16. oktobra 1936 — in to hočem ponoviti danes tukaj,« on je slavil po svoje »enega najprereteljivejših in najodločilnejših trenutkov v zgodovini inteligence«. Razumljivo torej, da sem njegove besede sodil po njem. Odbil me je kljub vsej svoji popularni naprednosti — in prav radi nje.

Med znanimi književniki, kakršni so Ilja Ehrenburg in Jean Richard Bloch, je spregovorila žena, ki morda niti sodelavka skromnega ženskega mesečnika ni bila. Njen mož, Max Maddalena, je pisal za mir. Nemško izredno sodišče, ki je v zadnjih štirih tednih obsodilo 6 delavcev na smrt, je obsodilo njenega moža na dosmrtno ječo. Tisti, ki so pisatelji in ki še morejo pisati, naj se pred svetom zavzamejo za obsojence in za njega, Maxa Maddaleno, njenega moža.

Višnjevski, čokat, mlad Rus, širokih ličnic, nekdanji mornar, avtor sovjetskega filma iz revolucionarnih bojov »Mi iz Kronštadta«, je s svojo ruščino pritegnil Francoze, da so razumeli smisel besed, ki so odmevale v dvorani kot strojnica na vojaškem vežbališču.

O bataljonih Thälmann, Garibaldi, Dobrovskega, Dimitrova, o Američanih v Španiji, o Byronu v Grčiji. O diktaturah, ruski revoluciji in ljudski fronti, o časih, ki so na pragu in za katere mobilizirajo. O ideoloških, profesionalnih, tehničnih pripravah. O trockističnih bandah in tujih napadalcih, od katerih bodo dosegli njihovo zemljo le vojni ujetniki in tisti, ki bodo popadali nanjo, sestreljeni iz zraka.

Ruščina je Francoze navdušila, razvnela, ob francoskem prevodu besed Višnjevskega jim je pa postalo malo tesno.

Arabec Urtaneli je prebral pismo velikega Afrikanca Abd el Hamida ben Baddisa.

Motijo se Marokanci, ki so šli s Francom. Mi smo z vami, demokrati. Z vsemi silami svojih življenj moramo biti z vami in proti rasizmu, ki nas ponižuje, vprega. Rasizem nasprotuje koranu, ki je demokratičen, nasprotuje naši mentaliteti. Mi cenimo moža po inteligenci. Mi smo z vami — in vi, ki vam v Evropi blestijo imena kot bakle v nove čase, bodite z nami. Pomagajte nam do socialistične zveze republik severne Afrike!

Ponosna govorica, skrivnostna v svojih goltnikih, iz katerih je za hipe izbruhnila pa se takoj znova zlila v sklad s svojim prejšnjim mirnim ritmom, mi je dala nejasno slutnjo o zatrtih, vendar živih, oblikujočih se silah Maroka, Tunisa, Alžira. Prispevala je svoj del h glavnemu, težečemu vtisu s kongresa: Občutku tesnega obroča okrog Pariza, okrog Slovenije.

Pozabil sem, da sem od pisateljev pričakoval več, morda preveč. Krog njih, pisateljev, so sršele iskre iz sodobnega nasičenega ozračja. Misli in čustva so se mi strnila v zavesti, da so Abesinija, Španija, Kitajska etape — in da morda že v prvi prihodnji ne bo prizanešeno majhni zemlji, kjer sem doma.

Doma so se na tesno ograjenem zatohlem prostorčku še bujnejše razrasla domača nasprotstva, slovensko ozkosrčno politična in provincijsko zajedljivo ozka. Drugod se ljudje zbirajo, povezujejo. Nekateri v paradah, za napad, drugi v diskusijah, za obrambo. Prvi, je videti, ne verjamejo, da bi mogli drugi, prignani v umikih do roba, vzdržati več in delj. Ker že šteje vsak posamezni vojak, se mobilizira med ženami, med otroki. V tem je morda nekaj tolažbe za čase, ko bi naj postali vojaki prav vsi.

Slovenci se sovražijo med seboj najbrže bolj kakor drugi. Denuncirajo se gotovo trdovratneje — in že to kaže, da se ne bi zelo obotavljali, če bi prišel čas, ko bi mogli svobodno streljati drug na drugega. Slovenci bi se mogli pravočasno sporazumeti, strniti le na temelju resničnih ljudskih interesov. S tem je pri nas križ. V demokratski zapadni Evropi — tudi v njej — ustvarja hotenje po srečnem življenju svoje nove pogoje za boljše razmerje med ljudmi. Razvit je prapor dela za kruh, mir, svobodo. Razvijmo ga kot ideološko geslo še pri nas. Saj bi najbrže ne bilo prepovedano. Resnični napredek med ljudmi na Slovenskem bo pa — čeprav pod novo bandero — ostal stvar zase.

Tovariš iz šole, najinteligentnejša glava v razredu, brez dvoma najboljši matematik in najbrže največji zanešenjak, brezkompromisno svojeglav in obenem brezmejno požrtvovalen, je pisal domov iz Španije, »... da se republikanska vlada z vsemi silami trudi, da preneha čim prej s prelivanjem krvi, da iztrebi enkrat za vselej vse tiste, ki so krivi vseh vojn.«

Medicinska šola mi je odkrila življenjski pomen poguma in — kar je razumljivo — zdravja. Polovica vseh bolnikov se mi zdi bolna zato, ker ni dovolj pogumna, druga polovica pa ne dovolj pogumna zato, ker je bolna. Vendar vidim razliko med pogumom, ki je življenjska nujnost, in pogumom, ki je njegova karikatura — med pogumom, ki je n. pr. potreben, da bi žena rodila, in pogumom, ki je potreben, da bi možje sami, kot prvi napadalci, hoteli drveti v strelske järke. Iztrebiti enkrat za vselej vse tiste, ki so krivi vseh vojn, bo težko. Zgrešena je metoda. Nekaj ljudi bo še vedno ostalo — pohabljenih — vendar živih.

»Inter arma« so umetnost, mlado svobodno boginjo z Olimpa, uklenili že v starih časih v bojni oklep. V današnjih modernih časih je pa umetnost brezžično dirigirana, totalizirana. Danes je med vojno, ki je v svojem teku, manj kakor kdajkoli možna psihologija, ki bi ne bila vojaška psihologija, psihologija v vojne namene. Preveč fanatično in preveč često se tisti, ki pišejo, navdušujejo v njenem smislu že v miru, še pred vojno.

Pasteur, ki pravi: »Trdno verujem, da bosta znanost in mir triumfirala nad omejenostjo in nad vojno, da se bodo narodi sporazumeli, ne da bi rušili, ampak gradili«, je najbrže bolj znanstvenik in manj psiholog množice, narodov. Verjetno je to celo za Brianda, ki pravi: »Znanstveniki se borijo vsak dan, da bi nas obvarovali pred tuberkulozo, pred rakom. In vojna, grozotna vojna bi naj bila edino zlo, ob katerem izjavlja človeštvo, da je brez moči? Jaz tega nočem verjeti.«

Prvi velike vojne ni dočakal, drugi jo je preživel. S prvo ali drugo možnostjo moramo računati tudi mi, mladi. Ali naj računamo s prvo?

Branko Šalamun